

Letectvo dvojího určení NATO (DCA - Dual Capable Aircraft) – jeho význam a uplatňování na pozadí nového bezpečnostního prostředí

V souvislosti s odezvou na rozpadající se bývalý Sovětský svaz a zkrátka po prvních indiciích rozkladu komunistického bloku iniciovali spojenci v NATO proces adaptace na vývoj geopolitického a geostrategického prostředí. V přechodném období se Aliance zaměřila na přizpůsobení novému vývoji jak s ohledem na predefinování hlavních cílů, tak i prostředků jejich dosažení. Tyto změny se projeví v revizích Strategické koncepce Aliance z roku 1991 a 1999. Mezi jinými systémy jde i letectvo DCA, které je schopno plnit současně úkoly jak s konvenční, tak i jadernou municí, což přispívá věrohodnějšímu odstrašování.

Úvod

Dlouholetá konfrontace dvou bloků byla úspěšně zakončena mírem, který byl doprovázen úlevou a hledáním nejlepších příležitostí a možností pro další postup, jenž by stabilizoval vznikající bezpečnostní prostředí. Aliance se otevřela dialogu mezi Východem a Západem (NACC, PFP, EAPC, NATO-Russia Founding Act, NATO-Ukraine Commission). Nové aktivity umožnily rozvinout významné procesy a samozřejmě také konstituování formálních vztahů Aliance vedoucích ke kooperaci s několika partnerskými zeměmi, z nichž prioritu měla zejména Ruská federace, Rada NATO-Rusko (NRC - NATO-Russia Council).

Kooperativní a tvůrčí prostředí pramenící z bezprostředního ukončení studené války, bylo ve skutečnosti nahrazeno prostředím mnohostranné nestability a politickou nejistotou. Nejzpečlivějším výrazem přicházející éry se stalo rozšiřování zbraní hromadného ničení a jejich nosičů s dalekým dosahem, umožňujících zasazení těchto zbraní na velmi vzdálené cíle. K dalšímu znepokojujícímu jevu patří mezinárodní terorismus ovlivňující celosvětovou bezpečnost a stabilitu.

Nová rizika a hrozby pro bezpečnost Aliance rozšířily její nejdůležitější úkoly kolektivní obrany o nové bezpečnostní reakce (za hranice prostoru či zájmu). Nové požadavky na spolehlivější bezpečnost se otevřely před celým světem a staly se naléhavějšími. Krize regionů zeměpisně značně vzdálených od teritoria Aliance mohou představovat hrozby se závažnými následky pro kterékoli, ne-li na všechny spojenecké země.

Strategická koncepce Aliance v porovnání s předcházejícím pojetím kolektivní obrany z éry studené války zaměřila hlavní pozornost na **otázky celkové bezpečnosti**. Tuto skutečnost opětovně také zdůraznila zpráva pro kooperaci členských zemí a potenciální alianční spojení přijatá na neformálním setkání ministrů obrany členských zemí v Taormině (Itálie, r. 2006).

Hlavní bezpečnostní úkoly Aliance:

- ❑ **Spolehlivost** – zajistit nezbytné podmínky pro stabilní euroatlantické bezpečnostní prostředí, odpovídající rozvoji demokratických institucí a závazku mírového řešení konfliktů.

- ❑ **Konzultace** – v souladu s článkem 4 Severoatlantické smlouvy sloužit jako nepostradatelné transatlantické fórum na řešení jakýchkoliv otázek souvisejících s existencí Aliance a ovlivňující její životní zájmy.
- ❑ **Odstrašování a obrana** – odstranit a ubránit se proti jakékoli hrozbě napadení vůči kterémukoli členskému státu NATO v souladu s článkem 5 a 6 Severoatlantické smlouvy.

Na základě posouzení aliančních úkolů je zřejmé, že bude nutné sledovat vývoj otázek bezpečnosti v předstihu. Cílem dosažení nezbytných informací bude zajistit nárůst schopností sil za účelem spolehlivého zvládnutí výše uvedených misí dosažením plnohodnotného využití moderních technologií, mobility, flexibility a interoperability (schopnost reagovat na krizi). Při možném snižování výdajů na obranu spojenců toho lze zřejmě dosáhnout včasným přizpůsobením aliančních sil (rekonstrukce, restrukturalizace, velení a řízení, úkoly) a redukcí jak konvenčních tak jaderných sil.

Svoji roli zde také sehrává celosvětový systém zahrnující kontrolu zbrojení a odzbrojení. Z tohoto pohledu změny přinesly konstruktivní politická očekávání veřejného zájmu zejména v západních zemích, nicméně je v podstatě sdílela celá euroatlantická oblast. Účinek „mírové dividendy“ se nezdá být vyčerpán. Nicméně navzdory novým výzvám zajistit adekvátní prostředky na obranu a bezpečnost, přetrvávají u některých zemí obtíže vyplývající z politických, ekonomických a sociálních faktorů.

Jaderné síly NATO v Evropě

Strategická koncepce Aliance z roku 1999 transparentně definuje roli a složení jaderných sil v Evropě (čl. 62). „Základní účel jaderných sil spojenců je politický: zachovat mír a zabránit nátlaku a jakékoli válce. Tyto síly budou nadále plnit zásadní úlohu tím, že budou v mysli každého agresora vzbuzovat nejistotu o povaze reakce spojenců na vojenskou agresi.“ (čl. 46), „Aliance bude v dohledné budoucnosti udržovat v Evropě odpovídající kombinaci jaderných a konvenčních sil, které budou podle potřeby modernizovány ... Specifickým přínosem jaderných zbraní je, že činí riziko agrese vůči Alianci nevypočitatelným a nepřijatelným. Proto zůstávají nezbytnými pro udržení míru.“

Stav jaderných sil Aliance se za poslední období výrazně snížil. Od roku 1991 spojenci realizovali sérii kroků, které reagují na vývoj bezpečnostního prostředí po ukončení studené války. Zahrnují výraznou redukci typů a počtů operačně taktických (substrategických) sil NATO, včetně vyřazení všeho jaderného dělostřelectva a jaderných střel krátkého dosahu odpalovaných ze země.

V souvislosti se závazky unilaterálními nebo dohodnutými o kontrole zbrojení a odzbrojení provedenými mezi USA a Ruskou federací (START 1991, prezidentské závazky z 1991-92, moskevská smlouva z r. 2002) a s přihlédnutím ke Smlouvě o jaderných zbraních středního dosahu z roku 1987 (INF - Intermediate Nuclear Forces Treaty), se značně redukoval počet a druhy strategických jaderných zbraní.

Došlo k podstatnému zmírnění pohotovostních kritérií pro síly s jaderným komponentem a ukončení zpracování stálých mírových plánů pro užití jaderných zbraní pro případ krize. V souvislosti s tímto procesem se současně snížila doba bojové pohotovosti a změnily alianční operační plány. Žádný výměnný obchod za jaderné síly se neuskutečnil, a zatímco

Aliance dodržela své závazky směrem k odzbrojení, její plány na modernizaci sil byly omezeny a v podstatě se v hlavních oblastech neuskutečnily.

Za současných bezpečnostních podmínek jaderné síly musí stále poskytovat odstrašující funkci, avšak jejich vojenská role byla výrazně snížena: jejich „základní cíl je politický“. Ve Strategické koncepci Aliance se uvádí, pokud jde zejména o jaderné zbraně umístěné v Evropě (čl. 64) „NATO bude s přihlédnutím k současnému bezpečnostnímu prostředí udržovat na minimální úrovni odpovídající množství operačně taktických jaderných sil umístěných v Evropě, které budou představovat základní vazbu se strategickými jadernými silami, posilující současně transatlantické propojení“.

Je evidentní, že narostla relevance politické dimenze těchto otázek. S ohledem na budoucí rizika a bezpečnostní výzvy bude zaujímat politické rozhodnutí v Alianci významnější místo než kdykoliv v minulosti, a to ve všech případech přípravy a vedení vojenských operací, stejně jako ve všech fázích řízení jakýchkoliv krizí.

„Všestranné přístupy k bezpečnosti“, „ochrana všeobecných bezpečnostních zájmů“ a nové operace prováděné mimo čl. 5, nenahradily hlavní alianční závazky spojené s kolektivní obranou. Připouští se, že kolektivní obrana ztratila určitou prioritní pozornost. Bez specifikace bližší hrozby nelze přesně vyvozovat její úkoly. „Jaderné síly NATO již nejsou směřovány proti žádné zemi“, říká Strategická koncepce Aliance v čl. 64. Naopak, výrazem zesílení potenciální důvěry v odstrašování je odvrátit eventuální narůstající krizi a nedovolit její další eskalaci do stadia ozbrojeného konfliktu. Toho však nelze dosáhnout bez existující schopnosti v předstihu identifikovat kde, kdy a jakým způsobem. Je to možné vyvodit případ od případu na základě toho jestli a kdy se objeví.

Vedle toho existují alianční jaderné síly, jenž vyžadují provést vysvětlující kampaň na politické i odborné úrovni, odpovídající narůstající tendenci jejich důležitosti. Vyskytují se rozdílné národní pohledy a reakce na problém jakým způsobem a čím může být nejlépe dosahováno odstrašování a jaké očekávání může přinést. Tyto otázky by se měly systematicky diskutovat a ujasnit dříve než převládne sentimentální mínění, často setrvačností toužící po fenoménu odstrašování jako takovém. Na druhé straně se musí také akceptovat reálná skutečnost, že kolektivní bezpečnost zahrnuje ve vojenské sféře množství omezení, k nimž zejména patří již zmíněné ekonomické, politické a sociální faktory.

Letectvo dvojího určení NATO

Několik starších evropských zemí NATO vlastní prostředky DCA pro použití konvenční i jaderné výzbroje (DCA - Dual Capable Aircraft). Nové členské země tyto zbraňové systémy nemají. V NATO pro nové spojence stále platí **zásada 3 x NO** (nevlastnit, nevyrábět a nerozmisťovat na svém území jaderné zbraně), přijatá v Alianci v r. 1998.

Společně se strategickými komponenty umístěnými na ponorkách UK, reprezentují DCA stávající jaderné zbraňové systémy NATO umístěné v Evropě. Tyto zbraňové systémy zajišťují rozhodující propojení se strategickými jadernými silami Spojených států, a tím i posilují transatlantickou stabilitu a jednotu. V mírové době také reprezentují u evropských spojenců viditelný širší podíl na plánování kolektivní obrany, velení a řízení.

V hierarchii konzultací vyžadují kredibilitu aliančních jaderných postupů a projevy solidarity a společného závazku předcházet válce. Plán operačního rozvinutí sil na válčišti (IRD - Inter-Regional Deployment) je výrazem soudržnosti a solidarity spojenců a jejich schopnosti

zajistit dosažení bojové připravenosti DCA s využitím jejich flexibility s časově omezeným přeskupením v krizových situacích.

Systematické výcvikové aktivity, zejména cvičení s jadernou tematikou v procedurách rozvinutí sil, mají důležitý podíl na získávání zkušeností a důvěry mezi participujícími spojenci. Do těchto výcvikových aktivit se zapojují také alianční státy nevlastnící prostředky DCA. Podpora jaderných operací totiž vyžaduje i využití konvenční taktiky stíhacího letectva, pro kterou se v NATO používá zkratka SNOWCAT (Support of Nuclear Operations With Conventional Air Tactics).

Koncepce SNOWCAT zvyšuje pravděpodobnost úspěchu a odolnost jaderných prostředků, a tím i zabezpečuje jejich úspěšné použití. Zasazení sil s využitím možností SNOWCAT bude nutné uplatnit zejména při zaujetí operační sestavy DCA, jakož i jejich vlastní eventuální misi.

Jaderné zbraně NATO podléhají striktním bezpečnostním standardům a nepřetržitě se náročně kontrolují. Speciální místa pro uskladnění v zodolněných krytech poskytují spolehlivou ochranu. Zařízení základen a výcvik v IRD jsou tím skutečným vyjádřením principu společného sdílení břemene spojenců.

Příspěvek DCA pro jaderné odstrašování

Odstrašování bylo kredibilní a efektivní, jestliže bylo v nedávné minulosti zaměřeno na specifické cíle. Avšak v současném strategickém prostředí existují nepředstavitelně rozdílné podmínky ve srovnání s minulou érou studené války. Hrozby se dnes mohou naplnit v jakékoliv době, nebo i s poněkud eskalujícím upozorněním, jež se bude odvíjet od společných účinků existujících rizikových faktorů (například náboženských, etnických, sociálních, politických, teritoriálních, ekonomických apod.).

V dohledné budoucnosti se ukazuje značné množství rizik, které se přibližují výzvě pro kterou by jaderné odstrašování mohlo sehrávat významnou roli. Například:

- ❑ **rozšiřování zbraní hromadného ničení** a prostředků umožňujících využít raketových nosičů s dalekým dosahem, schopných nést bojové hlavice se ZHN a zasadit je na daleké cíle (balistické řízené střely a střely s plochou dráhou letu),
- ❑ **asymetrické hrozby**, zahrnující i nestátní činitele operující s podporou některých zemí nebo podporované tzv. *rogue states*,
- ❑ **nestabilní a krizové situace** nabývající na síle, mj. také v blízkém sousedství aliančních zemí (zejména na jihu a jihovýchodě),
- ❑ **regionální revnivost** (India/Pákistán, India/Čína, Severní Korea, Írán, Střední východ),
- ❑ **opora doktríny Ruské federace založená na jaderných zbraních**, jež vyrovnávají konvenční nedostatečnost,
- ❑ **možné reakce na protiraketovou obranu.**

Podíl DCA na odstrašování jako takovém, není explicitně prokazatelný a bude záležet na různých faktorech. Odstrašování je neúčinné pro existující teroristické organizace a jejich sebevražedné příslušníky. Nestátní činitelé a je jedno jestli ve formě rozsáhlých či malých skupin se řídí stejným nepřátelským myšlením. Iracionální státy neexistují *per se*, existuje absurdita a nezodpovědnost autokratických států nedbajících zvyklostí ani práva, jakož

i mezinárodních pravidel (*rogue states*). Zřetelná absence demokracie v rozsáhlých částech světa pak není s to odvrátit kauzální realitu znamenající znepokojení z bezpečnostního vývoje, které se výrazně projeví a bude zřejmě ještě eskalovat v budoucnosti.

DCA samy o sobě jsou jediným zbývajícím viditelným propojením se strategickými jadernými silami a jsou výrazem solidarity mezi evropskými a severoamerickými spojenci. Tomuto specifickému výrazu, jež poskytuje právě vazba na jaderné zbraně, by mělo být prospěšné rozumět, protože se jedná o záležitosti staré jako je Aliance sama a mnoha způsoby formovaly spojenecké vztahy po desetiletí. Diskuze o existenci DCA předcházela například Smlouvě o nešíření jaderných zbraní (NPT - Non-Proliferation Treaty, 1968, platnost od 1970) a stanovila výběr spojenců uskutečňujících svou kolektivní bezpečnost, stejně jako procesy evropské integrace.

Společné jaderné sdílení je dnes na základě intenzivní diskuze opět otevřenou otázkou vedoucí k účinnějšímu posílení transatlantických vztahů. Na základě toho bude zřejmě vhodné a prospěšné pro Alianci udržovat tuto schopnost pro budoucnost.

Jedná se pouze o udržování již zmíněného menšího množství bojových jaderných prostředků. Soudržnost, solidarita a integrita, to jsou příspěvky DCA pro věrohodnější odstrašování. DCA musí být vybaveny jadernými zbraňovými systémy, které odpovídají jejich důležitosti, musí podléhat centrálnímu řízení a smysluplnému bojovému výcviku i se zapojením zemí, které je nevlastní. Musí být uplatněny jaderné konzultační procedury a procvičováno alianční jaderné plánování odpovídající současným a budoucím bezpečnostním výzvám a jim odpovídajícím schopnostem aliančních jaderných sil.

Organizační a funkční jaderné konzultační procedury slouží dvojímu účelu:

- ❑ sdílení poznatků pro širší využití velkého množství nejnovějších a flexibilních přístupů, jež se týkají bezpečnosti Aliance a
 - ❑ zdokonalování štábů a jaderných sil Aliance pro realizaci nových bezpečnostních úkolů.
- Tomuto procesu se přizpůsobují a musí dále zlepšovat alianční deklaratorní zásady.

DCA v Evropě

Vedle výše uvedených rizik a bezpečnostních výzev vstoupí do hry také jiné (irelevantní) faktory:

- ❑ bude pokračovat politické úsilí některých zemí směřující k dalšímu snížení nebo celkovému odstranění jaderných zbraní z Evropy,
- ❑ i když spojenecké země vlastní jaderné zbraně (NWS - Nuclear Weapon States) mají vytvořené legitimní jaderné principy, mohou jejich jednání ovlivnit národní debaty usilující o status státu bez vlastnictví jaderných zbraní (NNWS - Non Nuclear Weapon States),
- ❑ v obou případech by tyto faktory mohly mít vliv na rozhodnutí týkající se další existence zastarávajícího letectva některých evropských zemí vlastnících prostředky DCA a působit na jejich eventuální akvizici.

Kontrola zbrojení, odzbrojení a nerozšiřování

Strategická koncepce NATO stanoví ... „Aliance garantuje, že – její důležitou součástí širokých přístupů k bezpečnosti – zůstanou cíle nerozšiřování v harmonii s obranou a kon-

trolou zbrojení“. Toto pojetí vyváženosti nicméně není postačující pro kontrolu zbrojení a odzbrojení, a není také nejpřesvědčivější oporou pro NPT režimy. Stále dochází k jejich porušování ze strany některých nezodpovědných států, které vlastní a rozšiřují jaderné komponenty.

Některé nevládní organizace útočí na Alianci a požadují celkové odstranění jaderných zbraní NATO z Evropy. Často s odkazem na hodnotící konferenci Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT), která se konala v r. 2000 a na které byl schválen a přijat všeobecný a obsáhlý závěrečný akt, závazně se hlásící k nárůstu transparentnosti, dalšímu snížení nestrategických zbraní a omezení jejich úlohy v bezpečnostních principech. V pojetí nezávislých a nevládních organizací to předpokládá odstranit jaderné zbraně, které by odrazovaly od jejich dalšího rozšiřování a eventuálního použití.

Ačkoli Smlouva o všeobecném a úplném zákazu zkoušek jaderných zbraní (CTBT - Comprehensive Test Ban Treaty, 1996) či diskutovaná Smlouva o zastavení výroby štěpného materiálu pro vojenské účely (FMCT - Fissile Materiel Cut Off Treaty) jsou spojeny s problémy zemí NATO vlastnící jaderné zbraně v Evropě jen nepřímo, v souvislosti s koncepcí NATO o „vyváženosti“, může diskuze převážet ve prospěch těchto extrémistů.

Jaderné principy států vlastnících jaderné zbraně

Jaderné principy NATO by měly ideálně odrážet rozdíly, které by mohly být očekávány jako všeobecný jmenovatel mezi všemi členskými zeměmi a dát jim individuální suverénní právo na rozhodnutí.

Spojené státy vypracovaly v posledních letech novou strategickou vizi. Od studené války nastal posun „threat-based approach“ ke „capabilities-based approach“, nová triáda dostala moderní vzezření a prioritu mají efektivní procesy jak konvenční, tak jaderné. Při vedení bojové činnosti je za hlavní považována vyváženost mezi útokem a obranou a požadavek zdokonalení nejširšího možného použití vyspělých technologií pro dosažení efektivnosti a udržitelnosti sil.

Hodnocení jaderných postupů a vývoj strategie jaderných zbraní zvýší nátlak na státy vyzbrojené zbraněmi hromadného ničení. I když by se jednalo o řešení případ od případu, preempce nebo prevence by včas mohla předejít nepřátelskému aktu násilí.

Velká Británie v Bílé knize z roku 2003 potvrzuje principy zasazení svých jaderných zbraní, které vycházejí z Hodnocení strategické obrany z r. 1998, kde byl uveden počet a typy zbraní v zásobách pro „minimální schopnosti jaderného odstrašování“. Třebaže v tomto přehledu ve vztahu k hrozbám ZHN nejsou uváděny oficiální poznatky o budoucí možné roli jaderných zbraní, nelze vyloučit, že neexistuje.

Francie deklarovala roli jaderných zbraní proti hrozbám ZHN v řadě případů, naposledy to prezentoval veřejně prezident Jacques Chirac 19. ledna 2006. V operacích reagujících na krizi by ochrana sil měla být zahrnuta v pojetí rozšířené ochrany spojeneckého teritoria a populace v duchu kolektivní obrany.

Ruská federace zaujímá zvláštní pozici. Jako partner v Radě NATO-Rusko, ukázala RF jistou neochotu k prohloubení dialogu o jaderných otázkách. Zejména se to týká spolehlivosti bezpečnostních opatření v nestrategických jaderných silách. RF zakládá své obranné schopnosti na modernizaci jaderných sil, kterými předpokládá vyvážit konvenční kapacity.

Závěry: Pohled do budoucnosti

Jaká by mohla být prognóza možného zaměření úkolů pro evropské síly DCA v nejbližší budoucnosti?

Jak již z výše uvedeného vyplývá, diskuze o preferencích jaderných zbraní určuje rozhodnutí o platformách. To se zdá být racionální a bude méně kontroverzní z důvodu zaměření na význam a uplatnění jaderných zbraní z hlediska přijetí rozhodnutí o přezbrojení DCA nebo jejich nového pořízení. Je nesporným faktem, že technická životnost většiny typů DCA, které má Aliance k dispozici, bude končit v příštích deseti až patnácti letech. Podle toho by měly být zřejmě přijaty včasné upřesňující plány.

Nejistoty vyplývající z vývoje strategického prostředí se mohou v budoucí době ještě více prohlubovat. Bezpečnostní otázky zahrnující kolektivní obranu značně rozšířily úkoly Aliance o nutnost intenzivněji posílit konzultace a koordinaci mezi spojenci, jenž umožní čelit objevujícím se novým hrozbám, mezi nimiž je na prvním místě nestabilita vycházející z rozšiřování ZHN a nosičů s dalekým dosahem a mezinárodní terorismus.

Navzdory pozitivnímu vývoji v euroatlantické oblasti, bezpečnostní zájmy členů Aliance ovlivňují rizika a výzvy, ať již pocházejí z oblastí na periferii teritoria NATO nebo vzdálenějších, které vyžadují kooperativní úsilí spojenců a partnerů, jakož i příspěvek nových konceptů, které zajistí schopnosti pro dosažení větší bezpečnosti.

Výrazně redukované (co do počtů i druhů) rozvinuté nestrategické jaderné zbraně v Evropě budou se strategickými silami i nadále sehrávat relevantní roli při odstrašování a současně i posilovat transatlantické propojení. Alianční jaderné závazky a z nich vyplývající principy by měly plně odrážet omezený potenciál schopností DCA, kterými i nadále bude zajišťován smysluplný příspěvek pro alianční odstrašování a tím i odrazovány eventuální pokusy ohrožit populaci, síly nebo zájmy Aliance.

Literatura:

Strategická koncepce Aliance schválená hlavami států a šéfy vlád, kteří se zúčastnili schůzky Rady NATO 23. a 24. dubna 1999 ve Washingtonu, D.C.

Informal Meeting of Defence Ministers, Taormina, Italy 9-10 February 2006.

Tradiční uvažování o bezpečnosti se v minulosti soustřeďovalo na strategické výhody, jako je vlastnictví ropných zdrojů, a strategické hrozby, jako např. zbraně hromadného ničení v rukou nepřátelských států. Ochrana života lidí vně našich vlastních hranic byla pokládána za etický problém spadající do oblasti lidských práv nebo rozvojové spolupráce, ale nemající přímý vztah k bezpečnosti Evropanů. Tato zpráva se pokouší dokázat, že lidská bezpečnost obecně velmi úzce souvisí s bezpečností Evropanů a že je tudíž v nejvlastnějším zájmu Evropské unie rozvíjet kapacity, kterými může přispět ke zvýšení lidské bezpečnosti na celém světě.

Doktrína lidské bezpečnosti pro Evropu
Barcelonská zpráva studijní skupiny pro evropské bezpečnostní kapacity

(předloženo v Barceloně 15. září 2004)

In: *Bezpečné Česko v bezpečné Evropě*

Praha: Úřad vlády České republiky, 2007, ISBN 978-80-87041-17-8.